

Крушевац.

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
КРУШЕВАЦ

Кула Цара Лазара.

**КРУШЕВАЦ И ОКОЛИНА
У ИСТОРИЈИ
СРПСКОГ НАРОДА**

**КРУШЕВАЦ
2019**

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

**КРУШЕВАЦ И ОКОЛИНА
У ИСТОРИЈИ
СРПСКОГ НАРОДА**

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ КРУШЕВАЦ

За издавача

Ненад Соколовић

Уредници

др Ивица Тодоровић, научни саветник

проф. др Голуб Јашовић

др Иван Бецић, виши научни сарадник

Уређивачки одбор

др Ивица Тодоровић, научни саветник, др Момчило Исић, научни саветник, проф. др Голуб Јашовић, проф. др Предраг Драгојевић, др Бранко Надовеза, научни саветник, др Иван Бецић, виши научни сарадник, проф. др Глигор Самарцић, мр Небојша Ђокић, Ненад Соколовић, Оливера Думић, Миломир Стевић, Славе Бојић, Горан Жикић, Маја Тодоровић, Александар Станковић

Стручни редактор

Оливера Думић

Адреса издавача

Историјски архив Крушевац, Мајке Југовића 6, 37000 Крушевац

ISBN 978-86-80836-28-7

Тираж: 200 примерака

Штампа: Фото Груја, Крушевац

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

**КРУШЕВАЦ И ОКОЛИНА
У ИСТОРИЈИ
СРПСКОГ НАРОДА**

КРУШЕВАЦ

2019

THEMATIC COLLECTION OF PAPERS

**KRUŠEVAC AND
THE ENVIRONMENT
IN HISTORY
OF THE SERBIAN PEOPLE**

EDITORS

PhD Ivica Todorović,
PhD Golub Jašović, prof
PhD Ivan Becić

САДРЖАЈ

М. Тасић АСОЦИЈАЦИЈА ЗА КУЛТУРУ МИРА, ТОЛЕРАНЦИЈУ СА МУЗЕЈОМ МИРА КРУШЕВАЦ И КРУШЕВАЧКА ФИЛОСОФСКО КЊИЖЕВНА ШКОЛА	7
Н. Ђокић, О. Думић НЕКОЛИКО НОВИХ ПОДАТАКА О СТАРИМ ЦРКВАМА У КРУШЕВЦУ И СТАЛАЋУ	11
Д. Радисављевић ФРАГМЕНТИ МОНУМЕНТАЛНЕ КАМЕНЕ ПЛАСТИКЕ И ЛОКАЛИТЕТ БАЧВИШТЕ У ЈАСИКОВИЦИ КОД ТРСТЕНИКА	31
М. Поповић ПРИЛОЗИ ИСТОРИЈИ НАЧЕЛСТВА И СУДА ОКРУГА КРУШЕВАЧКОГ ИЗ 1847-1849. ГОДИНЕ	45
И. Бецић ПОЛОЖАЈ КРУШЕВЦА У БАНКАРСКОМ СИСТЕМУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ	51
О. Петровић АВИЈАЦИЈА У КРУШЕВЦУ ДО 1941. ГОДИНЕ	63
С. Бојић ОД ИНДУСТРИЈСКЕ ЕЛЕКТРИЧНЕ ХИДРОЦЕНТРАЛЕ „ОБИЛИЋЕВО“ ДО ПРВЕ ЈАВНЕ ТЕРМОЦЕНТРАЛЕ 1922. ГОДИНЕ У КРУШЕВЦУ ДОЛАЗАК ЂОРЂА СТАНОЈЕВИЋА САРАДНИКА НИКОЛЕ ТЕСЛЕ У КРУШЕВАЦ 1903. ГОДИНЕ	85
И. Тодоровић СРПСКИ МИТ ПРИЛОГ ОПШТЕМ САГЛЕДАВАЊУ ОСНОВНИХ ОБРАЗАЦА И КОДОВА	96
Н. Ђокић ГРАД СТАЛАЋ	103
Славица Д. Јовановић ДВА ЛИЦА ЉУБИШЕ ЂИДИЋА	111
Голуб Јашовић ОНОМАСТИКА ПОТКОПАОНИЧКОГ СЕЛА БАБИЦА КОД ЛУКОВСКЕ БАЊЕ	115
Душан Р. Стефановић МУШКИ ЛИЧНИ НАДИМЦИ У ВИТКОВЦУ И СРЕЗОВЦУ (КОД АЛЕКСИНЦА)	125
Јована С. Мицић ЛИЧНИ НАДИМЦИ У НЕКИМ СЕЛИМА ОПШТИНЕ ЗВЕЧАН	131
Томица Мојашевић ГОЛИ ОТОКО КАО ХРОНОТОП ПАТЊЕ	139
Миломир Стевић, Небојша Ђокић ПОПИСИ ЦРКАВА И МАНАСТИРА У ОКРУЖЈУ КРУШЕВАЧКОМ 1836. И 1837. ГОДИНЕ	145
Nebojša Đokić PRILOG POZNAVANJU JUGOSLOVENSKEG REGISTRA CIVILNIH AVIONA OPŠTE NAMENE 1960 - 1990. GODINE	151

THE CONTENT

M. Tasić ASSOCIATION FOR CULTURE OF PEACE, TOLERANCE WITH THE PEACE MUSEUM KRUSEVAC AND KRUSEVAC PHILOSOPHICAL LITERARY SCHOOL	7
N. Đokić, O. Dumić SEVERAL NEW DATA ABOUT THE OLD CHURCHES IN KRUSEVAC AND THE STALAC	11
D. Radisavljević THE FRAGMENTS OF THE MONUMENTAL CHURCH ELEMENTS AND BAČVIŠTE ARCHAEOLOGICAL SITE IN JASIKOVICA NEAR TRSTENIK	31
M. Popović CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF THE MUNICIPALITY AND THE COURT OF THE KRUSEVAC COUNTY IN 1847-1849	45
I. Becić POSITION OF KRUSEVAC IN THE BANKING SYSTEM OF THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA	51
O. Petrović AVIATION IN KRUSEVAC UNTIL 1941	63
S. Bojić FROM INDUSTRIAL ELECTRICAL HYDRO POWER PLANT "OBILIČEVO" TO THE FIRST PUBLIC THERMOCENTRAL IN 1922 IN KRUSEVAC	85
I. Todorović THE SERBIAN MYTH – A CONTRIBUTION TO A GENERAL CONSIDERATION OF BASIC PATTERNS AND CODES	96
N. Đokić THE FORTIFIED TOWN OF STALAC	103
Savica Jovanović TWO FACES OF LJUBIŠA DJIDIĆ	111
Golub Jašović ONOMASTICS OF THE BABICA VILLAGE SITUATED AT THE KOPAONIK FOOTHILL NEAR LUKOVSKA BANJA	115
Dušan R. Stefanović MALE PERSONAL NICKNAMES IN VITKOVAC AND SREZOVAC (VILLAGES NEAR ALEKSINAC)	125
Jovana S. Micić PERSONAL NICKNAMES IN THE VILLAGES OF ZVEČAN MUNICIPALITY	131
Tomica Mojašević GOLI OTOK AS A CHRONOTOPE OF SUFFERING	139
Milomir Stević, Nebojša Đokić LISTS OF CHURCHES AND MONASTERS IN THE KRUSEVAC COUNTY 1836 AND 1837	145
Nebojša Đokić CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF THE YUGOSLAV REGISTRY CIVIL GENERAL PURPOSE AIRCRAFT OF 1960 - 1990	151

СРПСКИ МИТ ПРИЛОГ ОПШТЕМ САГЛЕДАВАЊУ ОСНОВНИХ ОБРАЗАЦА И КОДОВА

Апстракт: На овом месту се – у форми блиској једној врсти проширене лексикографске одреднице, а у вези с формулисањем појма *српски мит*– скреће пажња на неке од основних српских митских и заветних образаца и кодова. Посебна пажња посвећена је косовском миту / завету, представама о Новом Израиљу / изабраном народу, слави и ентитетима српске народне митологије.

Кључне речи: Срби, мит, завет, сажето одређење, средишњи обрасци, косовски мит / завет, Нови Израиљ, слава, митски ентитети.

Опште уводно одређење.¹ Појам *мита*² има изузетно важно значење са становишта сагледавања људске културе и људског друштва, а исти случај је и са значајем *митских и заветних садржаја* код Срба.³ У савременим схватањима мит је сложена појава, а његове дефиниције крећу се у широком распону између „лажне историје“ и „свете истине“ (која представља духовни стожер одређене заједнице) за оне који у њега верују, што би било и његово изворно одређење. Наиме, *мит* и с њим повезани *заветулазе* у домен *светог*, које се испољава у виду стварности сасвим различите у односу на тзв. „природну стварност“, са сакралним простором и временом који су сасвим другачији у односу на уобичајене просторно-временске оквири и околности.

Митови настају као производ мно-

штва људи током великог броја година усменог преношења приче, при чему се она на различите начине преузима и поново тумачи, спајајући претке и потомке. *Митско мишљење* је у непосредној вези са *архетиповима*, а митови најчешће делују на наиндивидуалној основи, без свести појединаца о њиховом основном значењу. Ово у потпуности важи и за *главне српске митолошке образце*, чије се суштинске поруке декодирају тек у најновије време.

Митнепосредно живи и самоостварује се кроз *ритуал*, заједно с њим представљајући једну од кључних димензија испољавања *религије*. Саобразно томе, могло би се говорити и о *јединственој митско-обредној смисаоној целини*, коју образују српски народни обичаји, ритуали и митолошке представе. Поред осталог, *архетипски митски образци* посебно јасно су сачувани у *бајкама* и *бајковним мотивима*, који су првенствено универзалног карактера, а дотичне архетипске садржаје на врло упечатљив начин чувају и српске бајке (почев од најсложенијих, као што су „Баш Челик“ и „Златна јабука и девет пауница“).

У оквиру српских митских система са традицијским предзнаком могу се, с једне стране, издвојити „нижи“ облици засновани на представама о митским бићима и разноврсним веровањима магијског карактера. С друге стране, „виши“ изрази српског митотворства базирају се на надградњи хришћанских садржаја, тј. *светосавског српског православља*, али и виших духовних домета

1 Текст је резултат рада на пројекту Етнографског института САНУ бр. 177028: *Стратегије идентитета: савремена култура и религиозност*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2 У контексту овог поглавља в. превасходно Лић 1982, 65 и даље; Елијаде 2003, пре свега стр. 129-144; Елијаде 1999, 64-67; Тодоровић 2009, 157-167 итд; Тодоровић 2005а, в. најпре 57-62; Тодоровић 2015а, в. првенствено поглавља II, III и V.

3 Овај текст је, као што је већ назначено у апстракт, осмишљен у облику блиском својеврсној проширеној лексикографској одредници (због чега је и примењен одговарајући начин излагања садржаја, лишен бројних и обимних напомена, тј. честих и детаљних упућивања на референце), а заснован је на претходним ауторовим и другим радовима, при чему се најзначајнији од њих наводе у склопу изношења литературе и извора.

Крушевац и околина у историји српског народа

дрвног словенско-индоевропског наслеђа, који су Србима заједно дали одговарајући идентитетски печат.

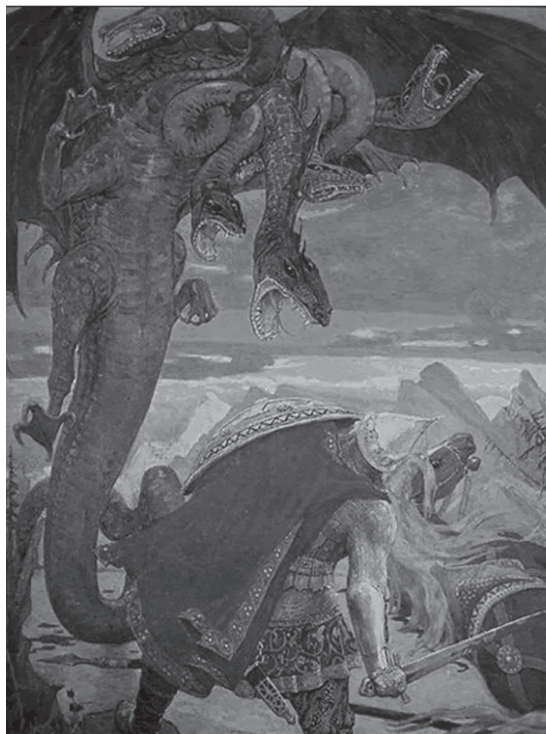
Српска народна митологија.⁴ „Нижи“ изрази и облици испољавања српске народне митолошке свести у прошлости су били садржајни и разнолики, заснивајући се и на хришћанским и на бројним претхришћанским представама, које су опстајале или се (у појединим формама као што су, рецимо, веровања везана за *злато* и *народну медицину*) развијале паралелно са доминантним хришћанским садржајима. Наведени оквир обухвата велики број митских бића различитих особина, којима су се придавала позитивна или негативна својства и која су комплементарно формирала особене митолошке кодове, типичне за српске народне представе.

На пример, *змај* и *вила* поседују више позитивних особина док су, с друге стране, *вампири* (*тенаици*) и *вештице* изразито непријатељски настројени према човеку, а представе о овим митским ентитетима се преплићу у оквиру различитих садржаја и уобичавају *јединствену семантичку матрицу*, на нивоу колективне свести одашиљући поруку о свету и човеку. Другим речима, ову поруку (о *добру* и *злу*, *мушком* и *женском* принципу итд), декодирамо на нивоу митског обрасца који говори о *основном егзистенцијалном моделу* и упућен је сваком појединцу.

Веровања сличне врсте присутна су широм српског етничког простора, али је већи број био типичан само за неке области, при чему је данас већина сасвим избледела. Међу њимасе, ипак, може издвојити значајан број митских бића (*водењак*, *здухач* / *ветрењак* / *вједогоња*, *вукодлак*, *таласон*, *нави* / *некрштенци* / *свирци*, *дрекавац*, *чума*, *псоглави*, *суђенице*, *ала*, *аждаја*, *змија чуваркућа*, *дивови*, *ламија*, *осења* / *приказе* / *прикојасе*, *самовила*, *горска* / *шумска мајка*, *мора*, *ноћнице*, *бабице*, *баук*, *караконцуле*, *расковник*, *сребрни цар*, *водени бик* итд).

У српским народним причама и епци такође се помињу бројни митски ентитети, као што су: *Биберче*, *Међедовић*, *Баиш Челик*, *Бисерко*, *Војвода Балачко*, *Шараи*, *Јабучило*, *Ноћило* итд. Исто тако, у народној традицији и топонимима су се у траговима сачувала сећања и на ранија, претхришћанска

4 В. Кулишић и други 1998; Тодоровић 2004; Тодоровић 2005б; Тодоровић; Чајкановић 1994; Булат и Чајкановић 2007; Петровић 2001/ 2002; уп. Словенска митологија 2001; Бандић 2004.

Змај

Дрекавац

„божанства“ (*Хроми Даба* / *Дабог*, *Вид*, *Перун*, *Баба*, *Марен*, *Јарило* итд). У традицијским народним представама су свеприсутни и ентитети који потичу из хришћанства (*Бог*, *Богородица*, *Ђаво*, *анђели*, *свечи*, *Св. Сава*, *Св. Илија*, *Огњена Марија*, *Св. Аранђео*

Баба рога

Караконцула

итд.), али често представљени на другачији начин, у складу сразличитим, специфичним схватањима, али и преиначавањима основних хришћанских појмова и значења, као и у вези с тзв. народним етимологијама. Бројним животињама такође су, у различитим околностима, придавана својства свесних натприродних бића.

Међу митским бићима код Срба су посебно занимљиве и оригиналне представе о змају. Змај је митско биће сложеног карактера, а веровања у змајеве су присутна код многих народа и општесловенског су карактера, али треба нагласити да су они посебно карактеристични за Србе. Наиме, код њих је веровање у змајеве било толико распрострањено, да су различити аутори констатовали како су управо они српска специјалност. За змаја се, на основу његових улога, може рећи да је представљао једну врсту митског господара атмосферских појава. Такође, по одговарајућим представама, он је истовремено и митски предак, родоначелник и заштитник појединих родова и области, али и читавог српског народа. Наведени садржаји додатно подвлаче свеприсутност предака и значај „култа предака“ у српским народним митолошким и традицијским представама, уз напомену да они своје порекло имају још у древној прошлости.

Косовски мит / завет.⁵ С друге стране, када је реч о елитним и кључним идентитетским изразима српске митолошке свести са традицијским предзнаком, пре свега треба издвојити представе о *изабраном народу* и с њима повезани *косовски мит / завет*. Овај митско-заветни комплекс је инспирисан Ко-

совским бојем као догађајем од суштинске важности, али и *светосавским* православно-хришћанским наслеђем, које је базични темељ српске самосвести.

После *Косовског боја* (1389. године на *Видовдан*) српске државе и српски етнички простор полако потпадају под турску власт, односно – падају у ропство које је у неким деловима овог подручја потрајало и читавих пет векова. Током тог, *посткосовског периода* спроведен је један од највећих геноцида у европској историји; рецимо, *Теле кула* код Ниша, сачињена од лобања страдалих Срба, само је један од симбола односа муслимана према православним Србима. За ово време ропства српски народ је био делимично уништен и делом исламизован и расрбљен, док је велики број Срба плански расељен или посредно принуђен на пресељење у друге крајеве. У наведеном смислу, идеја ослобађања Косова као средишње, симболички најзначајније, српске земље истовремено је представљала и идеју ослобађања и обнове *српске цивилизације*.

Значај сакралног простора *Косова и Метохије* одговарајућег *косовског завета / мита* у непосредној је вези с чињеницом да се *Косово*, не само као *територијавећ* и као *идеја*, најчешће налазило у самом средишту идентитетског самоодређења и слободарско-државотворних надања Срба, како некада тако и сада. Примера ради, вођа Првог српског устанка и ослободилац *Карађорђе* је називан *косовским осветником*, а поменути сложени феномен *Косова* се и данас у најразличитијим тумачењима издваја као основна матрица целокупне српске историјске мисије. Одлазак на *Косово*, и сада као и некада, има иницијацијску симболику сакралног чина одласка у средишњу *Свету земљу* Срба, јер за религиозног човека, као што је

5 В. Новаковић 1995; Тодоровић 2010; Тодоровић 2015а, 243-286; Тодоровић 2008, 276-279; Марковић 1998; Ковић 2017; Богдановић 1999; Лома 2002; Гавриловић 2009; Бећковић 1989; уп. Антонијевић 2007, 38.

Крушевац и околина у историји српског народа

Адам Стефановић, *Косовски бој*, (1870)

познато, простор није истозначан већ постоје делови простора који имају своје изузетне специфичности, разликујући се од других, мање значајних тј. профаних територија.

У традицијском смислу, *Косово* (као *свети простор*) и *Видовдан* (као *свето време*) имали су централни значај за српски етнос, у непосредној вези са задобијањем *царства небеског* кроз херојску акцију. И народна епика *песамa косовског циклуса* (у складу са стиховима: „Земаљско је за малена царство / А небеско у век и до века“) јасно дефинише етос акције по узору на херојски подвиг *кнеза / цара Лазара* и читавог српског народа, који је страдао опредељујући се за вечно *царство небеско*, у одбрани хришћанских вредности (али и отаџбине), у суштинском смислу следећи пример *Спаситеља, Богочовека Исуса Христа*. Овај егзистенцијални – не само лични, већ превасходно колективни – модел је, уосталом, посведочен и кроз историју као једно од главних упоришта српске традиције и културног кода. Тако Св. владика Николај Велимировић дефинише *српство* као једну врсту историјске и духовне мисије чији је циљ приближавање светских народа Богу непрестаним историјским сведочењем *Христовог пута и јеванђеоске поруке*.

И у српској народној епизи *Косовски бој* и *косовски завет* заузимају средишње место, при чему су посебно издвојене личности *Св. кнеза / цара Лазара* (косовског мучени-

ка), као и *Милоша Обилића* (архетип хероја) и *Вука Бранковића* (архетип издајника). Осим тога, у народној традицији су истицани и ликови *Царице Милице*, *Косовке девојке*, *Мајке Југовића* (када је реч о женама), као и *Југ-Богдана* и *Девет Југовића*, и других косовских јунака (*Топлица Милан*, *Косанчић Иван*, *Бановић Страхиња*, *Мусић Стефанитд*). Косовска традиција је састављена од бројних дела непролазне уметничке вредности, а највиши израз добила је у поменутих народним епским песмама, првенствено у онима које су забележене од стране Вука Караџића. Ови садржаји настављају се и кроз новије облике народних завета са хришћанском основом, тако да се данас говори и о *Јасеновачком завету*, који произилази из истог значењског језгра. С друге стране, поред снажне хришћанске симболике, косовска традиција такође поседује и древнију компоненту, заснивајући се на старим индоевропским митским обрасцима, тако да се може говорити и о постојању митолошког система *Пракосова* у српском народном памћењу.

Осврт на славу.⁶ *Слава* (крсно име, свети, служба, помен, благодан итд.) је најзначајнији српски народни обичајни комплекс, како у прошлости тако и данас, о

6 О крсном имену 1985, в. пре свега Грујић 1985; Тодоровић 20056; Тодоровић 20156; Калезић 2005; Недељковић 1991; Влаховић 1998.

чијем значају – као и српском карактеру – сведоче народне изреке и народне песме, уз различите историјске изворе и бројну етнографску грађу. У оквиру српске славе су сачувани и разнисадржаји који имају заветно-митски предзнак и који успостављају везу између давних предака и савремених Срба. Сачуване су представе о томе како су српски владари и обичан народ још у стара времена прослављали своје славе, а и до данашњих дана очувана је суштина духа прослављања крсног имена. Саборни дух и гостопримство су, током славских дана, били изузетно изражени, како у давној прошлости тако и данас. Некада су се припремале велике гозбе и на различите начине одавала почаст славском свецу и прецима, уз мноштво пратећих обичаја.

Посебно значајан је *заветни карактер* славе, изражен и у чињеници да се она преноси са оца на сина, али и да се везује за кућу и имање, или пак за неки посебно важан догађај. *Славски завет*, може се рећи, подразумева чврсту одлуку да се настави традиција предака, односно да се сачува православна вера и припадност српству, као и одговарајућем роду чији је покровитељ *славски светац*. У вези с чињеницом да је, по свему судећи, без обзира на своје старије корене, слава дефинитивно уобличена под утицајем *Св. Саве* и његових ученика – она се може довести у везу и са главним српским идејним обрасцима који су такође иницијално уобличени у то време, уз представе о *изабраном народу* (*Новом Израилу*) у њиховом језгру.

Они који славе исту славу (свеца) сматрали су се рођацима, без обзира на просторну, дијалекатску, етнокултурну и сваку другу удаљеност. Слава се код Срба и данас прославља као свеопшти народни обичај – уз разне регионалне варијанте и савремене утицаје – при чему је и у новије време, као и некад, често прогоњена у циљу *расрбљавања*, јер је она један од посебно важних симбола *српске самосвести и преношења завета предака*.

Осим *породичне славе*, такође су се прослављале и *црквене*, али и *сеоске славе / заветине*, које поседују мноштво слојевитих значења, ритуалних радњи и порука. На основу њих је могуће одгонетнути постојање јединственог српског народног мита, који спаја различита народна веровања и обичаје у јединствену семантичку целину. И у оквиру сеоске славе / заветине „култ предака“ је такође био свестрано заступљен, при чему

су се елементи овог ритуала комплементарно повезивали са породичном славом, али и ширим српским системима обичаја годишњег и животног циклуса.

У склопу сеоских слава посебно значајни и комплексни били су *литујски / крстоношки опходи*, чији су основни циљеви били освештавање природе и обједињавање народне заједнице, односно – док је породична слава усмерена на кућу и микро-простор, заветина је окренута повезивању целокупне заједнице и ресакрализацији читавог њеног макро-простора. Притом је сложеност крстоношких ритуалних радњи и кретања између осталог представљала и израз народне воље да у потпуности овлада својим простором и временом, односно читавим светом који заједници стоји на располагању. Примера ради, такви случајеви – доведени до крајње сложености – забележени су у источној Србији, рецимо у сврљишкој културној зони. Наиме, у поменутој области примећени су изузетно сложени модели кретања крстоноша, тј. одговарајућих обредних поворки, при чему се често дешавало да учесници сваке године обилазе различите половине кругова које света стабла (или други објекти) формирају око села, као и да се током једне године више пута спроведе опход, у оквиру ширег календарског оквира, повезаног са више датума слављења. Ово је, у различитим формама, био ефикасан начин (ре)сакрализације како простора тако и времена народне заједнице, односно – периодичног освештавања одговарајућег континуума, схваћеног као једна врста „средшта универзума“. Другим речима, дотични сценарио је у бројним српским насељима примењиван током сваке године, када су се обилазили најважнији сакрални објекти, првенствено у циљу обнове светости, као и ревитализације снаге и јединства заједнице, услед чега је ово био један од кључних српских народних ритуала.

Нови Израил / Изабрани народ.⁷ У непосредној вези са косовским митом / заветом су и идеје о Србима као *Новом Израилу*, тј. *новозаветном, другом и коначном Израилу*, изабраном народу Божјем. Представе овог типа су свеприсутне у српској колективној свести, још од времена

7 В. Благојевић 1994; Тодоровић 2010; Богдановић 1984; Тодоровић 2015а; Тодоровић 2015б; Тодоровић 2005а; Доментијан 2001; Велимировић 2001; Велимировић 1999; Арсенијевић 2002; Благојевић 2011, в. првенствено стр. 169-171; Поповић 2006, 19, 21, 71-73 итд; Грчић 2011, 191.

Крушевац и околина у историји српског народа

средњовековних српских земаља, па све до данас. О томе су писали бројни аутори, почев од историчара, академика Милоша Благојевића, који је доказао да је управо ово била доминантна идеологија средњовековне Србије, у директној релацији са представама о светородној династији Немањића. Наиме, у српској традицији и њенимидеалтипским сажецима одговарајућег историјског путајасно је дефинисана идеја о сродности пута и страдања српског народа и *Исуса Христа*, као и о идентичности српског народа и *старог Израиља*. Нека од најупечатљивијих одређења у овом смислу уобличио је поменути Св. владика Николај Велимировић, по којем су Срби, као један од најстрадалнијих народа у светској историји, у страдању Христовом гледали своје страдање, у његовој смрти своју смрт, а у Христовом васкрсењу своје васкрсење и обратно, односно – они су веровали да сам Христ своју судбинупонавља кроз српски народ. Наведена идеја *изабраног / небеског народа*, као и *свете Српске земље*, наслања се и на есхатолошке представе из *Откровења Јовановог*, као и на друге библијске садржаје. С друге стране, поменута идеја има потпору и у реалним чињеницама везаним за некадашњу величину и разгранатост српског народа.

О Србији као о *метафизичком средишту света* и о Србима као народу од посебног значаја, али и старости (Срби као *пранарод*) – надовезујући се на претходно поменуте представе – говоре многобројни и разнослојни новији садржаји, од дела са уметничким, научним и научно-популарним претензијама до разнородне журналистике и пророчанстава. Међутим, од суштинског значаја за формирање образаца о изабраном народу и светој земљи у средњовековној Србији биле су, пре свега, представе о *Стефану Немањи*, *Светом Симеону Мироточивом*, родоначелнику *светородне династије Немањића*, као и о *Светом Сави*, његовом сину и оснивачу самосталне српске цркве. Делатност *Светог Саве* превасходно је уобличила и српски идентитетски код, суштински онакав каквог га познајемо данас. Поред осталог и поменута *српска слава* – као најзначајнији народни ритуални комплекс – поседује особенизаветни карактер, у видљивој вези управо са темељним српским идејним обрасцима светосавског предзнака.

Поменуте средњовековне представе, почев од Доментијановог „Житија Светог Саве“, *Стефана Немању* афирмишу у смис-

лу легитимног (и *изабраног*) настављача/наследника и протагонисте библијске историје, са одлучујућом глобалном улогом и значајем, односно – као родоначелника *Новог Израиља*, новозаветног изабраног народа Божјег са посебном мисијом. Наиме, лик *Стефана Немање*, али и *Светог Саве*, је у репрезентативним изразима средњовековне српске традиције у највећој мери грађен према старозаветним узорима (о чему су писали Милош Благојевић, Димитрије Богдановић и други), а неки од најважнијих идеолошких садржаја, тј. идеје о изабраном народу и победничком вођи, добили су легитимитети потврду позивањем на догађаје и протагонисте *Старог завета*, као што су *Мојсије*, *Давид*, *Јаков* и *Јосиф*.

Садржајни комплекс који најлакше препознајемо преко одредница типа *изабрани (небески) народ/Нови Израил* и *света земља/метафизичко средиште света* – учвршћен је већ током средњег века и српске немањићке цивилизације, а иницијално осмишљен у време *Светог Саве* његових ученика. По свему судећи, он се делимично базирао на још древнијој традицији, односно на обрасцима наслеђеним из ранијег периода који су потпомогли учвршћивање, у колективној свести Срба, овог идејног система изузетне сложености и истрајности.

Новији и најновији сродни облици дотичних идејних образаца непосредно се наслањају на своје идејне претече, усложњавајући их, ревитализујући и преобликујући у складу са савременим изазовима и околностима. Управо садржаји овог типа су, уосталом, на суштински начин уобличили српску колективну свест, тј. „српску идеју“, као и „понашање“ српског народа током векова. У сваком случају, бројне чињенице сведоче у прилог закључка да је идеја о српском народу као *Новом Израилу* дефинисана већ у давна времена, поставши једно од темељних упоришта српског етничког и верског идентитета – тако да се могу мењати искључиво манифестни изрази српске етничко-историјске динамике, али не и суштински кодови, који истрајавају у свим околностима, представљајући непроменљиву вредност (која није увек јасно видљива, али је увек присутна). Наиме, као што се показало на различитим примерима током историје, одвајање од овако дефинисане матрице етничке свести Срба истовремено је и одвајање од српског етничког идентитета, као и од јасно зацртаних народних и државних стремљења.

Литература и извори:

Антонијевић 2007: Драгана Антонијевић, *Карађорђе и Милош – мит и политика*, Српски генеалогски центар, Београд, 2007.

Арсенијевић 2002: Матеј Арсенијевић, *Срб је Христов (Цртице за увод у Српски црквени завет)*, у: Небеска Србија, Манастир Светог Архиђакона Стефана, Сланци, 2002.

Бандић 2004: Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Нолит, Београд, 2004.

Бећковић 1989: Матија Бећковић, *Косово – најскупља српска реч*, Глас Цркве, Ваљево, 1989.

Благојевић 1994: Милош Благојевић, *О националним и државним интересима у делима Доментијана – Срби изабрани народ*, Историјски гласник 1-2, 1994.

Благојевић 2011: Милош Благојевић, *Српска државност у средњем веку*, Српска књижевна задруга, Београд, 2011.

Богдановић 1984: Димитрије Богдановић, *Политичка филозофија средњовековне Србије. Могућност једног истраживања*, Филозофске студије XVI, 1984.

Богдановић 1999: Димитрије Богдановић, *Књига о Косову*, Народна књига – Алфа, Београд, 1999.

Булат и Чајкановић 2007: Петар Булат, Веселин Чајкановић, *Митолошки речник*, Српска књижевна задруга, Београд, 2007.

Велимировић 1999: Николај Велимировић, *Царев завет*, Манастир Рукумија, 1999.

Велимировић 2001: Николај Велимировић, *Српски народ као Теодул*, у: Српски завет на размеђи векова, Светигора, Цетиње, 2001.

Влаховић 1998: Петар Влаховић, *Крсна слава и њена улога у породичном и друштвеном животу код Срба*, Етно-културолошки зборник IV, Сврљиг, 1998.

Гавриловић 2009: Жарко Гавриловић, *Косовски завет српског народа*, Београд, 2009.

Грчић 2011: Мирко Грчић, *Географија религија*, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011.

Грујић 1985: Радослав Грујић, *Црквени елементи крске славе*, у: О крсном имену, Просвета, Београд, 1985.

Доментијан 2001: Доментијан, *Житије Светог Саве*, Српска књижевна задруга, Београд, 2001.

Елијаде 1999: Мирча Елијаде, *Слике и симболи*, Издавачка књижевна Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 1999.

Елијаде 2003: Мирча Елијаде, *Свето и профано*, Издавачка књижевна Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2003.

Калезић 2005: Димитрије Калезић, *Крсна слава у Срба*, Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке и Православни богословски факултет Сарајевског универзитета – Фоча, Београд, 2005.

Ковић 2017: Милош Ковић, *Косовски завет и национални идентитет Срба*, у: Уметничко наслеђе српског народа на Косову и Метохији – историја, идентитет, угроженост, заштита, САНУ, Београд, 2017.

Кулишић и други 1998: Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Етнографски институт САНУ, Интерпринт, Београд, 1998.

Lič 1982: Edmund Lič, *Klod Levi-Stros*, Prosveta, Beograd, 1982.

Лома 2002: Александар Лома, *Пракосово*, Балканолошки институт САНУ – Посебна издања 78, Београд, 2002.

Марковић 1998: Марко С. Марковић, *Тајна Косова*, Србиње – Београд – Ваљево, 1998.

Недељковић 1991: Миле Недељковић, *Слава у Срба*, Вук Караџић, Београд, 1991.

Новаковић 1995: Стојан Новаковић, *Косово – српске народне песме о боју на Косову (епски распоред)*, Вукова задужбина, Београд, 1995.

О крсном имену 1985: *О крсном имену*, Просвета, Београд, 1985.

Петровић 2001/2002: Сретен Петровић, *Теоријско-методолошки проблеми у проучавању српске митологије*, Етно-културолошки зборник VII, Сврљиг, 2001/2002.

Поповић 2006: Даница Поповић, *Под окриљем светости – култ светих владара и реликвија у средњовековној Србији*, Балканолошки институт САНУ – Посебна издања 92, Београд, 2006.

Словенска митологија 2001: *Словенска митологија – енциклопедијски речник*, Zepher Book World, Београд, 2001.

Тодоровић 2004: Ивица Тодоровић, *Прилог реконструкцији базичног митолошког кода српске народне религије – Митска бића Тамнаве*, Гласник Етнографског инсти-

Крушевац и околина у историји српског народа

тута САНУ LII, Београд, 2004.

Тодоровић 2005а: Ивица Тодоровић, *Митска истина Срба*, Звоник, Београд, 2005.

Тодоровић 2005б: Ивица Тодоровић, *Ритуал ума – значење и структура литијског опхода*, Етнографски институт САНУ – Посебна издања 53, Београд, 2005.

Тодорович 2008: Ивица Тодорович, *Пространство и време мужичини в историко-антропологическом контексте*, Наша повседневная жизнь, Антропологические исследования ученых России и Сербии, Москва, 2008.

Тодоровић 2009: Ивица Тодоровић, *Света структура – трагање за јединственом основом културних феномена*, Етнографски институт САНУ – Посебна издања 71, Београд, 2009.

Тодоровић 2010: Ивица Тодоровић,

Матерњи језик сакралне географије Срба – митска симболика Косова у контексту одређења српског идентитета и пројекције историјске судбине, Косово и Метохија у цивилизацијским токовима, Језик и народна традиција књ. 1, Косовска Митровица, 2010.

Тодоровић 2015а: Ивица Тодоровић, *Српска тајна*, Невен, Етнографски институт САНУ, Београд, 2015.

Тодоровић 2015б: Ивица Тодоровић, *Базични митски и ритуални обрасци Срба*, Етно-културолошки зборник XIX, Сврљиг, 2015.

Тодоровић: Ивица Тодоровић, *Змај*, у: Појмовник српске културе; <http://www.etnoinstitut.co.rs/cir/pojmovnik/pojmovnik.php>

Чајкановић 1994: Веселин Чајкановић, *Стара српска религија и митологија*, Група издавача, Београд, 1994.

Summary

Ivica Todorović
Institute of Ethnography SASA, Belgrade

THE SERBIAN MYTH – A CONTRIBUTION TO A GENERAL CONSIDERATION OF BASIC PATTERNS AND CODES

Here, in a form resembling an extended lexicographical entry, where a concept of the Serbian myth is formulated, our attention is drawn to some of main Serbian mythical and votive patterns and codes. Special attention was paid to the Kosovo myth, representation of the New Israel as of chosen nation, celebrating of “slava” and entities of Serbian folk mythology.

